

АНОТАЦІЯ

Кривко М. Ю. Тенденції розвитку полікультурної освіти студентів університетів у Федеративній республіці Німеччина. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2025.

Дослідження присвячено проблемі визначення тенденцій розвитку полікультурної освіти студентів університетів у Федеративній республіці Німеччина.

У дисертації розкрито генезу полікультурної освіти в Німеччині. Виокремлено три етапи розвитку полікультурної освіти в Німеччині: I етап – 1871-1945 рр.; II етап – 1945-1990 рр., III етап – 1990 – по теперішній час, наведено характеристику кожного з них.

У процесі наукового пошуку визначено ступінь наукової розробленості проблеми розвитку полікультурної освіти студентів університетів в ФРН, на підставі аналізу й зіставлення наукових праць українських і німецьких учених узагальнено й систематизовано ключові теоретичні положення вчених з окресленої проблеми. Виокремлено основні підходи до визначення сутності полікультурної освіти, представлені в науковій літературі України та Федеративної Республіки Німеччини. Виявлено відсутність концептуальних суперечностей у визначеннях полікультурної освіти в українському та німецькому науковому дискурсі, що відкриває перспективи для адаптації й творчого осмислення зарубіжного досвіду в контексті українського освітнього простору. Зазначено, що, попри відсутність уніфікованого підходу, провідною ідеєю полікультурної освіти є врахування культурної самобутності кожної

особистості та формування толерантного ставлення до представників інших культур.

У дисертації полікультурна освіта розглядається як процес формування в студентів уявлень про різноманіття моделей культурних вимірів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей, необхідних для здійснення продуктивної взаємодії з представниками різних культур, позитивного ціннісного ставлення до культурних відмінностей, а також готовності до культурного взаємозбагачення.

Визначено, що здійснення полікультурної освіти студентів німецьких університетів забезпечує виконання таких основних завдань: забезпечення усвідомлення суб'єктами навчання власного етноцентризму; формування в студентів неупередженого ставлення до невідомих фактів, звичаїв, моделей поведінки людей у полікультурному світі; розвиток у кожного учасника освітнього процесу полікультурної толерантності; спонукання студентів до прийняття власної етнічної приналежності, що проявляється в поважливому та ввічливому ставленні до культурних особливостей рідного народу; формування в майбутніх фахівців готовності до боротьби з різними формами расизму; розвиток у кожної особистості здатності виявляти специфічні культурні особливості, інтереси, прагнення різних етнічних груп та загальні культурні властивості представників різних етнічних груп; заохочення прояву майбутніми фахівцями полікультурної солідарності, готовності до налагодження співпраці з різними етнічними групами в контексті виконання навчальних завдань; забезпечення опанування студентами практикою дієвого, розумного управління конфліктами, що виступає запорукою успішної взаємодії з представниками різних культур; актуалізація визнання студентами можливості взаємного культурного збагачення під час взаємодії з різними етнічними та культурними групами; формування у здобувачів відчуття «ми-ідентичності».

Виявлено основні закономірності (одночасне здійснення цілеспрямованого й спонтанного впливу на полікультурний розвиток особистості; попереднє моделювання процесу полікультурної освіти, що дає змогу цілісно уявити

досліджуваний об'єкт; визначення змісту полікультурної освіти актуальними потребами суспільства; обумовленість особистих якостей мотивами, потребами та здібностями людини), принципи (гуманізму, діалогу культур, полікультурності, пріоритетності в опануванні етичних цінностей студентами; готовності уживатися в соціумі з представниками різних верств населення, інших релігій, етносів, рас; здатності до співробітництва; відсутності суперечностей між системами навчання та виховання представників домінуючої нації та меншин, які проживають на території країни; розуміння наявності різних культур в одному соціумі та необхідності їх тісних взаємозв'язків; виховання в студентів толерантності щодо культурних відмінностей між людьми; конструктивної взаємодії з носіями інших культур), функції (філософсько- культурологічна, етико-гуманістична, гуманітарно-гностична, рефлексивно- виховна, особистісно-розвивальна) полікультурної освіти студентів. Визначено перелік компетентностей, які повинні опанувати студенти в результаті здобуття полікультурної освіти (сприйняття різноманітних життєвих планів та біографії як соціальної та освітньої нормальності; шанобливе ставлення до різних способів життя; сприйняття та аналіз соціальних, культурних, мовних та інших подібностей і відмінностей та визнання їхньої значущості тощо). Наведено тлумачення таких ключових понять дослідження, як культура, цінність, культурна ідентичність, культурологічна педагогіка тощо.

У науковій роботі також виявлено характерні ознаки ефективної полікультурної освіти студентів ЗВО: спонукання учасників освітнього процесу до цінування унікального культурного походження кожної людини, її ідентичності та накопиченого досвіду полікультурної комунікації, прояв поваги до культурного різноманіття; упровадження інклюзивного навчального плану, що передбачає вивчення здобувачами освіти матеріалів про різноманітність культур, співіснування в глобалізованому суспільстві різних мов, релігій, традицій, звичаїв, цінностей, вірувань і способів життя членів суспільства; навчання, орієнтоване на рівність, що передбачає надання доступу членів

суспільстві до якісної освіти, незалежно від їхнього походження та культурних особливостей; розвиток міжкультурної компетентності студентів, що передбачає надання їм педагогічної підтримки для забезпечення правильного розуміння й адекватного оцінювання суб'єктами навчання різних культур, сприйняття кожної з них як значущої соціальної цінності; створення в університеті сприятливого для спільного навчання освітнього середовища, у якому всі здобувачі освіти почувають себе комфортно та психологічно захищеними, незалежно від їхнього культурного походження й національної ідентичності, надання їм можливості вчитися на чужому досвіді та проявляти взаємоповагу до культурних відмінностей здобувачів; розширення освітніх можливостей студентів через надання їм змоги досліджувати теми, пов'язані з їхньою власною культурою, керувати проєктами, пов'язаними з полікультурністю; залучення громади до здійснення полікультурної освіти студентів, що передбачає залучення їх не тільки до аудиторної, але й позааудиторної освітньої діяльності, здійснення ними соціально корисної роботи, пов'язаної із взаємодією з носіями різних культур.

У науковій роботі розкрито основні підходи до реалізації полікультурної освіти студентів німецьких університетів: міграційний підхід, полікультурний підхід, підхід з урахуванням культурних відмінностей, бікультурний підхід, антропологічний підхід та blind-color підхід.

З'ясовано, що система вищої освіти Федеративної Республіки Німеччина характеризується різноманітністю, розгалуженістю та високим рівнем привабливості як для громадян країни, так і для іноземних здобувачів освіти. До провідних тенденцій її розвитку належать орієнтація на варіативність освітніх траєкторій, тенденції глобалізації, демократизації, гуманізації, відкритості, інституційної підтримки різноманітності й інтернаціоналізації, стратегічного розширення міжнародної співпраці, активізації мобільності студентів і викладачів. Також виокремлено основні тенденції розвитку в ФРГ формальної полікультурної освіти студентів (удосконалення освітніх програм переважно

магістерського рівня з підготовки спеціалістів у галузі полікультурної освіти; реалізація дуальних освітніх програм з університетами-партнерами інших країн; упровадження окремих освітніх компонентів програм з метою опанування здобувачами освіти інформації щодо феномену полікультурності в сучасному суспільстві), а також тенденції неформальної полікультурної освіти здобувачів освіти (інтеграція через освіту, підтримка різноманітності, заохочення студентських ініціатив у проведенні різних полікультурних заходів, активний розвиток онлайн курсів полікультурної спрямованості; фокусування уваги майбутніх фахівців на вивченні й осмисленні глобальних викликів сьогодення) полікультурної освіти студентів німецьких університетів.

Під час проведення дослідження узагальнено досвід здійснення полікультурної освіти студентів німецьких університетів. Зокрема, у багатьох університетах ФРГ ця освіта часто реалізується на рівні магістерських програм. У німецьких університетах активно впроваджують дво- та багатонаціональні освітні програми, що являють собою унікальну можливість інтернаціоналізації освіти та набуття студентами не тільки ґрунтовних знань за майбутнім фахом, але й міжкультурної компетентності. Також у межах реалізації різних освітніх програм студенти німецьких університетів вивчають окремі навчальні курси полікультурної спрямованості.

Крім того, у багатьох німецьких університетах створено спеціальні освітні підрозділи, які роблять вагомий внесок у здійснення полікультурної освіти студентів.

Студентів університетів у ФРГ активно також залучають до участі в різних формах неформальної полікультурної освіти, наприклад у конкурсах, федеральних програмах, створенні тематичних проєктів з питань полікультурності. Елементи полікультурної освіти впроваджуються в проєктах мережі шкіл-партнерів UNESCO. Для молоді також регулярно організують конференції та спеціальні тренінги з актуальних тем полікультурності, недопущення дискримінації, вивчення прав людини в демократичному світі

тощо. Здійсненню полікультурної освіти студентів німецьких ЗВО сприяє також діяльність організації IKUD Seminare. З метою залучення студентів-іноземців до культури та традицій Німеччини для них проводять спеціальні семінари з міжкультурної комунікації, організують мовні курси й інші заходи.

У дисертаційній роботі окреслено перспективні напрями творчого застосування педагогічно значущих теоретичних і практичних напрацювань німецьких педагогів із проблеми здійснення полікультурної освіти студентів університетів у вітчизняних закладах вищої освіти. Зокрема, було виокремлено такі: створення освітніх програм та окремих навчальних курсів полікультурної спрямованості за німецькою моделлю на бакалаврському й магістерському рівнях; розширення географії щодо розробки та впровадження освітніх програм, що забезпечують професійну підготовку фахівців у галузі полікультурної освіти; в усіх освітніх програмах розширення кількості вибіркового навчальних дисциплін, спрямованих на формування полікультурної компетентності здобувачів освіти; активізація взаємодії із зарубіжними університетами-партнерами з метою створення дуальних освітніх програм та підсилення академічного обміну здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників; організація на базі провідних закладів вищої освіти тематичних лекцій, семінарів і веркшопів, ознайомлення студентів із діяльністю DAAD із метою більш активного залучення до програм академічної мобільності; залучення студентів до різних форм неформальної полікультурної освіти.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше:

– визначено ступінь теоретичної розробленості проблеми здійснення полікультурної освіти студентів університетів у Федеративній Республіці Німеччині; на основі зіставлення точок зору вітчизняних та німецьких науковців узагальнено й систематизовано теоретичні положення про її суть, структуру та зміст, конкретизовано вимоги й особливості реалізації в німецьких університетах;

- з'ясовано витoki появи та становлення полікультурної освіти в Німеччині, виокремлено етапи розвитку цієї освіти (I етап – 1871-1945 рр.; II етап – 1945-1990 рр., III етап – 1990 – по теперішній час) у Німеччині;

- узагальнено досвід здійснення полікультурної освіти студентів німецьких університетів;

- на основі здійснення порівняльного аналізу виявлено перспективні напрями творчого використання педагогічно значущих теоретичних і практичних напрацювань із порушеної проблеми німецьких учених у вітчизняних закладах вищої освіти.

Дістали подальшого розвитку наукові ідеї про ефективні методи й форми здійснення полікультурної освіти студентів сучасних університетів, засоби підвищення якості цього процесу.

До наукового обігу введено значну кількість (58) невідомих і маловідомих джерел, пов'язаних із реалізацією полікультурної освіти студентів німецьких університетів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що узагальнені теоретичні ідеї про тенденції розвитку полікультурної освіти студентів університетів у Федеративній Республіці Німеччині й систематизований досвід реалізації цієї освіти, сформульовані автором теоретичні положення та зроблені в дисертації висновки можуть стати в пригоді для підвищення ефективності зазначеного процесу в українських закладах вищої освіти.

Зміст дисертації сприяє становленню цілісного уявлення про підходи до формування полікультурної освіти студентів у Федеративній республіці Німеччина.

Ключові слова: полікультурна освіта, Федеративна республіка Німеччина, студенти, формальна освіта, неформальна освіти, система освіти, освітній процес, Європейський союз, компетентність.

ABSTRACT

Kryvko M. Trends in the development of multicultural education of students in the Federal Republic of Germany. – Qualification research work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field 01 Education/Pedagogy in the specialty 011 Educational and pedagogical sciences. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The research is devoted to the issue of identifying trends in the development of multicultural education of university students in the Federal Republic of Germany.

The dissertation reveals the genesis of multicultural education in Germany. Three stages of the development of multicultural education in Germany are distinguished: Stage I – 1871–1945; Stage II – 1945–1990; Stage III – 1990 to the present, with a characterization of each stage provided.

In the course of scientific inquiry, the degree of theoretical development of the problem of multicultural education of university students in the FRG was determined. Based on the analysis and comparison of scholarly works by Ukrainian and German scientists, the key theoretical principles on the given issue were generalized and systematized. The main approaches to defining the essence of multicultural education presented in Ukrainian and German scientific literature were identified. It was found that there is no conceptual contradiction in the definitions of multicultural education in Ukrainian and German academic discourse, which opens perspectives for the adaptation and creative interpretation of foreign experience in the context of the Ukrainian educational space. It is noted that despite the lack of a unified approach, the leading idea of multicultural education is the consideration of each individual's cultural identity and the formation of a tolerant attitude towards representatives of other cultures.

In the dissertation, multicultural education is considered as a process of forming students' understanding of the diversity of cultural dimension models, knowledge,

skills, competencies, and personal qualities necessary for productive interaction with representatives of different cultures, a positive value-based attitude towards cultural differences, and readiness for cultural enrichment.

It was determined that the implementation of multicultural education of students at German universities ensures the achievement of the following main objectives: raising learners' awareness of their own ethnocentrism; formation in students of an unbiased attitude toward unknown facts, customs, and behavior models in a multicultural world; development in each participant of the educational process of multicultural tolerance; encouragement of students to accept their own ethnic identity, manifested in respectful and polite attitudes toward the cultural characteristics of their native people; formation in future professionals of readiness to combat various forms of racism; development in each individual of the ability to recognize specific cultural characteristics, interests, and aspirations of different ethnic groups on the one hand, and general cultural properties of representatives of different ethnic groups on the other; encouragement of future professionals to demonstrate multicultural solidarity and willingness to cooperate with different ethnic groups in the context of completing educational tasks; ensuring that students acquire practical skills of effective and reasonable conflict management, which is a guarantee of successful interaction with representatives of different cultures; actualizing the recognition by students of the possibility of mutual cultural enrichment during interaction with different ethnic and cultural groups; formation in students of a sense of "we-identity."

The study identified the main regularities (simultaneous targeted and spontaneous influence on the multicultural development of the individual; preliminary modeling of the multicultural education process to holistically conceptualize the research object; determination of the content of multicultural education by the actual needs of society; the conditionality of personal qualities by motives, needs, and abilities of the individual), principles (humanism, dialogue of cultures, multiculturalism, priority of mastering ethical values by students; readiness for social cohabitation with representatives of different social strata, religions, ethnicities, races; cooperation

capability; absence of contradictions between teaching and upbringing systems for representatives of the dominant nation and minorities residing in the country; understanding the existence of multiple cultures in one society and the necessity of their close interrelations; cultivating tolerance among students toward cultural differences; constructive interaction with representatives of other cultures), and functions (philosophical and cultural, ethical and humanistic, humanitarian and cognitive, reflective and educational, personal and developmental) of multicultural education for students.

A list of competencies that students must acquire as a result of multicultural education was defined (perception of diverse life plans and biographies as a social and educational norm; respectful attitude toward various lifestyles; understanding and analyzing social, cultural, linguistic, and other similarities and differences and recognizing their significance, etc.). Interpretations of key research concepts such as culture, value, cultural identity, and cultural pedagogy were provided.

The study also identified the characteristic features of effective multicultural education for students in higher education institutions: encouraging participants in the educational process to value the unique cultural background, identity, and accumulated experience of multicultural communication of each individual; showing respect for cultural diversity; implementation of an inclusive curriculum that involves the study of materials on cultural diversity, coexistence of different languages, religions, traditions, customs, values, beliefs, and lifestyles in a globalized society; equality-oriented education providing access to quality education regardless of origin or cultural background; development of students' intercultural competence through pedagogical support for appropriate understanding and evaluation of various cultures, treating each as a valuable social asset; creation of an inclusive university environment where all students feel comfortable and psychologically protected regardless of their cultural background or national identity, with the opportunity to learn from others and show mutual respect for cultural differences; expansion of educational opportunities through enabling students to explore their own cultures, manage multicultural projects;

community engagement in multicultural education beyond classroom learning, through socially useful activities involving interaction with representatives of various cultures.

The dissertation outlines the main approaches to the implementation of multicultural education for students of German universities: migration approach, multicultural approach, approach based on cultural differences, bicultural approach, anthropological approach, and blind-color approach.

It was established that the higher education system of the Federal Republic of Germany is characterized by diversity, complexity, and a high level of attractiveness both for citizens of the country and for international students. The leading trends in its development include a focus on diversified educational trajectories, globalization, democratization, humanization, openness, institutional support for diversity and internationalization, strategic expansion of international cooperation, and the activation of student and faculty mobility. The key trends in the development of formal multicultural education in the FRG were also identified (improvement of mainly master's programs for training specialists in multicultural education; implementation of dual educational programs with partner universities in other countries; inclusion of educational components for learning about the phenomenon of multiculturalism in modern society), along with the trends of non-formal multicultural education (integration through education, support for diversity, encouragement of student initiatives in multicultural events, active development of online multicultural courses; drawing students' attention to global contemporary challenges).

During the study, the experience of implementing multicultural education for students of German universities was generalized. In particular, in many German universities, this education is often implemented at the master's level. German universities actively introduce bi- and multinational programs, which offer unique opportunities for internationalization and for students to gain both professional knowledge and intercultural competence. Within the framework of various educational programs, students also study specific courses focused on multicultural topics.

In addition, many German universities have established special educational units that contribute significantly to multicultural education. Students in the FRG are also actively involved in non-formal multicultural education through participation in competitions, federal programs, thematic projects on multiculturalism. Elements of multicultural education are introduced in UNESCO-associated school projects. Conferences and specialized training on current multicultural topics, anti-discrimination, and human rights in democratic societies are regularly organized for youth. The multicultural education of students at German HEIs is also supported by the activities of the IKUD Seminare organization. Foreign students are introduced to German culture and traditions through special seminars in intercultural communication, language courses, and other events.

The dissertation outlines promising directions for the creative application of pedagogically significant theoretical and practical achievements of German educators regarding multicultural education in domestic higher education institutions. These include: the creation of multicultural education programs and specific courses modeled on the German system at bachelor's and master's levels; expanding the development and implementation of educational programs for professional training in the field of multicultural education; increasing the number of elective disciplines aimed at developing multicultural competence; intensifying cooperation with international partner universities for the creation of dual programs and enhancement of academic exchange of students and faculty; organizing thematic lectures, seminars, and workshops at leading HEIs, introducing students to DAAD activities to promote academic mobility programs; involving students in various forms of non-formal multicultural education.

The scientific novelty of the research results lies in the fact that, for the first time:

- the degree of theoretical development of the problem of multicultural education of university students in the Federal Republic of Germany was determined; based on the comparison of views of domestic and German scholars, theoretical

provisions regarding its essence, structure, and content were generalized and systematized; requirements and features of its implementation in German universities were specified;

- the origins and stages of the formation of multicultural education in Germany were identified (Stage I – 1871–1945; Stage II – 1945–1990; Stage III – 1990 to the present);

- the experience of multicultural education of students in German universities was generalized;

- based on a comparative analysis, promising directions for the creative application of pedagogically significant theoretical and practical findings of German scholars in Ukrainian higher education institutions were identified.

Scientific ideas on effective methods and forms of implementing multicultural education in modern universities and means of improving the quality of this process have been further developed.

A significant number (58) of unknown and little-known sources related to the implementation of multicultural education in German universities were introduced into scientific circulation.

The practical significance of the research lies in the fact that the generalized theoretical ideas on the development trends of multicultural education of university students in the Federal Republic of Germany and the systematized experience of its implementation, as well as the theoretical provisions and conclusions formulated in the dissertation, can be useful for improving this process in Ukrainian higher education institutions.

The content of the dissertation contributes to the formation of a holistic understanding of the approaches to the development of multicultural education for students in the Federal Republic of Germany.

Keywords: multicultural education, Federal Republic of Germany, students, formal education, non-formal education, education system, educational process, European Union, competence.